

de primitivism, care au rezistat în cursul dezvoltării conștiinței umanității. Rousseau

construiește o filosofie întru totul opusă concepției voltairiene: progresul civilizației este, de fapt, un regres, căci valoarea umană consistă în puritatea conștiinței morale a omului, conștiință supusă alienării sub pre-
siunea succeselor cunoașterii, tehnicii și, implicit, culturii; nu rafinamentul civilizat,
ci naturalețea, revenirea la un fond originar
de valori este soluția unică, decurgând din
viziunea lumii datorată lui Jean Jacques
Rousseau. Marx și Nietzsche sunt principali
lui critici ai civilizației din secolul al XIX-

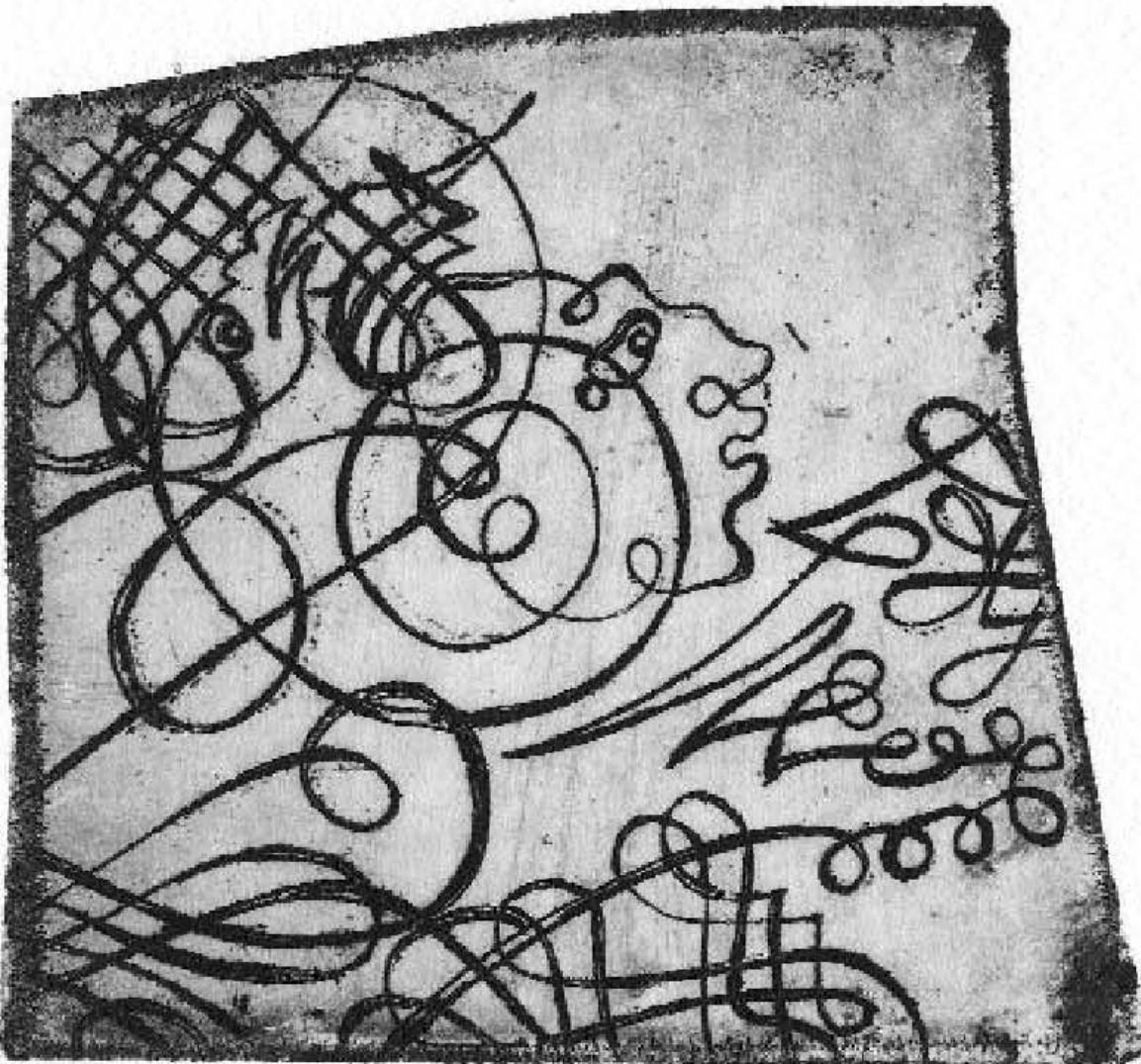
lea și din totdeauna – altminteri numărul

celor care au acuzații împotriva modernității,

condiția socio-istorică a lumii este, în acea
vreme enormă, iar citarea unor nume de
personalități, aflate în descendență intelec-
tuală a unui Grachus Babeuf, precum Saint-
Simon, Fourier, Flora Tristan, Proudhon nu
poate avea decât sensul unor exemplificări
prin cazuri importante, însă cu totul re-
strânsse, limitative. Atât, însă, Marx, cât și
Nietzsche nu au reușit să facă mai mult
decât să răstoarne ordinea unor mecanisme
istorice și a unor valori, creând sisteme sau
orientări prin inversarea de sens a istoriei.
Relația dintre muncă și capital era, în soci-
etatea vremii sale una total dezechilibrată în
favoarea capitalului – Marx a susținut ne-
cessitatea inversării respectivului raport.
Nietzsche a realizat dificultatea împlinirii
existențiale a omului educat în spiritul unei
morale generată de o societate a „simulării
și disimulării”, după expresia, deja veche de
două secole în vremea sa, aparținând Cardinalului Mazarin; drept consecință, el a
propovăduit amoralismul, dominația, vio-
lența. În secolul al XX-lea, Marcuse și
Fromm își limitează forța critică la condiția
persoanei frustrate erotic, emoțional ori
volativ și, în consecință, propun o eliberare a
individului în raporturile sale cu societatea.
Similar procedează și Michel Foucault, dar
acesta extinde enorm, față de cei doi prede-
cesori aici menționați, ideea caracterului
opresiv al relației psihice voință individu-
ală-constrângere socială. În afara acestora,

lea începe printre un colaps incredibil al
capacității critice autentice de tip iluminist...
ceea ce ar fi putut însemna chiar și o revoltă
anti-iluministă. Conceptele Iluminismului,
vechi de trei secole, nu sunt reînnoite, înlo-
cuite sau actualizate. Teoriile sociale sunt
înghetate la nivelul Revoluției Europene
din 1848. Este necesară o nouă dinamică a
abordării problematicii privind reconsti-
tuirea societății, cu sau fără luarea în calcul
a asaltului globalizant, cu sau fără polarizarea
formelor existenței materiale sau
religioase a civilizației?

Din ultima parte a secolului al XVIII-lea
și până în perioada maoistă se propun
sau limitată, a formelor de organizare so-
cială a statelor, națiunilor și lumii. Într-un
chip sau altul, pe o cale sau alta, toate aces-
tea, inclusiv național-socialismul, încercă
distrugerea, deconstrucția sau subordonarea
capitalismului. Eșecul tentativelor se
produce ori, este bine știut, încercarea, și
încercările, de a înălțura un sistem politico-
social dar care nu reușesc, îl întăresc pe
acela. Este ceea ce s-a întâmplat: capitalul –
și capitalismul – a realizat nu succesul eco-
nomic și cu atât mai puțin prevalența
politica sau aceea în planul suportului
social, ci supunerea mentalului colectiv;
trăim în epoca gândirii unice, a corectitudinii
politice, în beneficiul capitalului – dar
oare chiar, în fapt, a capitalului? Voi reveni,
ceva mai jos, în această privință. Capitalul –
cei care îl manevrează, îl utilizează, îl folosesc
drept instrument și armă – consideră, în
mod evident că poate accepta o schimbare a
comportamentului social, aceasta la scara,
chiar a umanității: tradiția, etica, ordinea
pot fi înlocuite prin anarhie. Anarhismul
este simplu de transformat în arma perfectă
de control socio-politic practicat de capital,
căci acesta devine singurul instrument de
autoritate pe care anarhia nu îl poate afecta,
câtă vreme anarhia ia ca bază consumul
realizat la ratele cele mai înalte care însă
mențin prezent apetitul pentru consum,
oricum greu de saturat odată ce a fost
declansat. Apetitul de consum este declarat

Anna-Maria Orban

rația ta, în stilul acestui timp, al acestei generații. Cum stau lucrurile astăzi, din punctul de vedere al conceptelor de stat, democrație, capital, socialism (sau social-democrație)? Un sistem socio-politico-economic se impune, sau este exclus, la două niveluri: oficial, deci vizibil, statal, sau general uman, intim, personal. Cele două planuri pot fi contradictorii – astfel acum capitalismul domină totul, minus aspirația popoarelor. Ce poate însemna aceasta pentru viitorul politic și istoric? Parcuregem o perioadă de criză – în ce relație de află aceasta cu situația generală a lumii?

S-a spus – în marxism – că statul se află în serviciul clasei dominante; în fapt aceasta

revine la a se afla, în actualitate, în serviciul capitalului. Dacă se examinează comportamentul curent al autorităților financiare ale lumii, ale statelor actuale, dar dacă se ia cunoștință, totodată, și de opiniile principaliilor economiști – de exemplu, un Paul Krugman –, în legătură cu măsurile anti-criză, se constată un lucru foarte simplu: soluțiile de lichidare a crizelor, de rein-toarcere la un regim de creștere economică rezonabilă constau într-un singur lucru, urmează un traseu unic – a face astfel încât posesorii de capital să beneficieze, consecutiv aplicării măsurilor socrate adekvate, de un profit încă și mai mare, pentru capitalul lor, decât cel pe care îl obțineau anterior.

crizei. Concluzia la care ești condus de această stare de lucruri este una care nu face decât să sublinieze condiția demențială a organizării lumii actuale. Statelor nu li se permite decât o singură cale de evoluție, dincolo de crize, iar crizele se constituie într-un avantaj enorm pentru cei care nu suferă de pe urma lor și, eventual, le provoacă. Cine nu permite statelor o altă conduită? În principiu este vorba de legea caracterului intangibil al proprietății private; proprietate privată a cui? Se vorbește, chiar de către persoane cu o aparentă demnitate, despre adaptarea unor „măsuri dureroase” anti-criză – dureroase pentru cine? În felul acesta se ajunge, pe o cale directă, simplă, la definirea democrației specifice lumii actuale. Se fac raportări pe de o parte la democrație și pe de altă parte la populism – ce poate fi populismul dacă nu este demagogie? S-a spus – Pericle, Lincoln – că democrația este conducerea poporului, prin popor și pentru popor. Dacă democrația nu este ceea ce a spus Lincoln că este atunci ea nu mai este nimic, dar în funcție de această definiție rostite solemn de către marele președinte american în discursul său de la Gettysburg.

Războiului de Secesiune, unde mai este loc pentru „populism”? Carl Popper a încercat să arate că poporul nu poate conduce realmente – conduce cei aleși de popor; democrație este, în varianta Popper, capacitatea sistemului ca, în stat, un guvern nesatisfăcător să poată fi demis prin mijloace nonviolente. Nu este o definiție fundamentală greșită, însă cine stabilește ineficiența, sau poate chiar credința rea a unei conduceri statale? Lucrurile sunt foarte simple, dar ele nu sunt exprimate mai deloc în deplina lor simplitate; conducerea unui stat este aleasă de popor – nimeni nu trebuie să dispună de mai multe mijloace de a-și transmite mesajul și de a-și prezenta profilul de personalitate în cursul unei campanii electorale decât orice alt candidat; mai ales, apoi, nimeni nu trebuie să aibă mai multă putere în stat decât statul însuși. Câtă vreme resursele financiare ale statului, ajung în gravă dificultate, pe când cele ale unor particulari pot arăta toate semnele excesului și

ale prevalenței asupra forțelor materiale proprii statului, condiția democratică este politic suprimată. Statul nu poate depinde, ca alegere a celor care îl servesc și sub raportul intereselor acestora de niciun grup privat, de nicio forță în afara deciziei populare, nici măcar de propria lor putere în stat. Aceasta este singura accepțiune rațională a termenului democrație; când grupuri de particulari devin mai puternice decât statul, fie și grupuri de particulari ocupând, consecutiv alegerii prin vot universal funcțiile publice, chiar dacă aceștia au ajuns în chip corect la conducere nu mai este vorba despre democrație. Pentru simetria condiției, niciun cetățean al statului nu suferă din partea acestuia nicio discriminare, negativă, așa cum nu poate dispune nici de una pozitivă, în raport cu niciun alt cetățean sub raport juridic și în niciun caz în raport cu statul, în acest caz sub niciun aspect. Guvernele moderne în proporție copleșitoare nu satisfac, nici pe de parte, condițiile necesare spre a fi considerate democrații.

Rămâne aici o problemă: aceea a modului în care poporul alege. Care este factorul care condiționează major comportamentul autoritar, precum și în eventualele democrații? Inițial omul a fost condiționat esențial de rit. Odată cu apariția civilizației elene, acordând o valoare maximă ideii de bine și principiului rațional, noosului, logicii, pe de o parte și cu apariția creștinismului pe de altă parte, omul este condiționat de credință. În continuitatea sintezei creștinismului și guvernării romane, a statului roman se asociază determinării prin credință, determinare morală, consolidată simultan, apoi, deși divergent, de Creștinism și Iluminism. Trăim însă acum la nivelul planetar sub imperiul psihologicului. Vocația democrată a modernității a impus principiul decisiv al libertății – al existenței libere. Chiar și numai despre libertate se poate vorbi enorm, important este însă faptul că voința liberă a devenit în psihologism în sens hegelian – diferim prin defecte și ne apropiem de universalitatea condiției umane prin calități. Comportamentul determinat de pulsioni strict psih-

logice, deci extrase normelor raționale ferme, ori revendicările spirituale proprii credinței, sunt generatoarele crizelor economice în condițiile în care capitalul este utilizat în funcție de binomul încurajare-panică. Sub raport psihologic, epoca modernă stă sub impulsul hotărâtor, despre care a mai fost vorba aici, înainte, al modernității – după acest criteriu sunt acceptați sau respiniți președinți, miniștri, reprezentanți, sisteme (demodarea socialismului, reintrarea în modă a capitalismului). Împotriva capitalismului nu se mai poate spune negativ – și nici nu se poate revendica vreun element pozitiv în favoarea socialismului. Pulsiunea gregară ucide rațiunea, precum și credința autentică, pură – și totuși principala forță politică în lumea modernă, ca și principala forță economică, este modernitatea.

In legătură cu alegerea în condiții democratice se mai ridică încă o încercare: democrația, libertatea, în mod evident, nu sunt valori pentru popoarele care nu și le doresc. Orice valoare trebuie atribuită celor care le percep într-adevăr ca valori. Sunt valori care conțină în sine (estetice: Hermes de Praxiteles, Mona Lisa; cu atât mai mult există prin sine valorile religioase: comununa, în rugăciune, cu Dumnezeu) – negligarea sau contestarea acestora nu le diminuă; dar există valori de întrebunțare curentă, deși se raportează la principii (democrația, libertatea, egalitatea, fraternitatea) – acestea se cer cultivate în conștiință și, în același timp, respectate în organizarea politică a societății.

Socialismul (și social-democrația) are o mare dificultate de reluare a creșterii; am arătat-o, aproape, mai înțeleșteală, și iată, deja. În fapt el nu răspunde la o întrebare pe care nimeni nu i-o pune explicit (sau aproape nimeni): sunt socialistii, astăzi, pro sau anti-capitaliști? Neclaritatea aceasta, dictată de teama în fața atracției moderniste a capitalismului, face adesea derisoriu socialismul actual. Nu socotesc necesar un răspuns extremist de natură să condamne capitalul, dar în măsura în care capitalismul este apărat chiar și de cei care au ființat în calitate de reacție la capitalism, aceștia au

datoria unei atitudini clare, complexe even-tual, inteligente, dacă este posibil. Capitalismul, în sensul în care se încearcă a fi cultivat astăzi, este mort, dar nici măcar socialistii nu observă aceasta sau nu îndrăzneșc să o spună și cu atât mai puțin să ofere în schimb ceva. Acum douăzeci de ani s-a făcut Revoluția Europeană și s-a încercat reforma fostului teritoriu comunist sub dictonul: „a treia cale nu există”. Trebuie să constatăm, acum, faptul că numai o a treia cale are șansa de a exista și de a crea viitorul. Cum trebuie să arate aceasta? Prezentul eseu nu este dedicat răspunsului la o asemenea întrebare – la un moment dat însă cineva îl va da.

Vorbind despre capitalism și astfel, implicit, despre capital; economia clasice menționează trei factori determinanți ai producției: pământul, capitalul și munca. Pământul are astăzi, practic, regimul capitalului. Dar capitalul, în sensul tradițional al termenului, nu mai există. În economia capitalistă, autentică, proprietarul este capitalistul și șeful administrației capitalului; acum există proprietar – de lichiditate, de active, capitaluri fixe, patrimonii – și există compania deținând potențialul productiv și care angajează forță de muncă. Despre capital ce se poate spune decât că este o valoare volatilă. Un complex sistem, în fond unul de brokeraj, format din fonduri de investiții, bănci, societăți de consultanță, face în așa fel încât transformă proprietatea privată pasivă în capital activ, implicând aici un act de speculă, în calitate de componentă obligatorie a creării de valoare economică. Unde ne aflăm acum? Intr-o lume în care munca foarte concretă interacționează, pentru a produce și obține valoare, cu un capital nu doar depersonalizat, ci și fluctuant, disemnat, volatil. Umanitatea nu poate rezista la răscrucea spaimelor proprietarilor, capriciilor brokerilor, conform amenințării că aceluia care are i se va mai da, iar celui care nu are i se va lăsa și ce are. În Evanghelii, în care se spun aceste cuvinte, ele au densul chemării la atenție și hotărâre, adresată celui care nu are decât credința – plus, desigur, speranța și dragostea.